

De toekomst van vrouwen in een veranderende samenleving (1993)

Sieth Delhaas

Vrouw, geloof, samenleving – Schouwen-Duiveland, 9 oktober 1993

Inleiding

Voordat ik aan mijn lezing begin, zou ik jullie een opdracht willen geven. Die opdracht moet je zien als een begin van een poging – of een experiment – om via een andere weg dan wij binnen de vrouw-en-geloofbeweging gewoon zijn, over dingen die ons raken na te denken. Binnen de vrouw-en-geloofbeweging gaan wij meestal uit van christelijke begrippen, vrouw-, mens- en godsbeelden. Na het lezen van het boek *Een beeld van een vrouw. De visualisering van het vrouwelijke in een postmoderne cultuur*¹, en na het twee maal bekijken van het interview met de filosofe dr. Rosi Braidotti voor de VPRO-serie *Geleerd in augustus*, zou ik vanuit een andere invalshoek willen beginnen.

Braidotti stelt: wij leven in het postmoderne tijdperk. Dat tijdperk is ongeveer begonnen na de Tweede Wereldoorlog. In die periode tot nu zijn allerlei vertrouwde dingen weggefallen bijvoorbeeld de kerk, allerlei instituten, het gezin, familieverbanden, arbeidsverhoudingen. Daarvoor in de plaats zijn gekomen: de televisie, de invloed van de media, communicatietechnieken, medische ingrepen, voortplantingstechnieken, zwangerschapstechnieken, waardoor ethische vragen worden opgedrongen waarop wij niet zijn voorbereid. Al deze zaken veroorzaken weer andere verschijnselen zoals onder andere verslavingsproblemen, vereenzaming. Kortom we leven in een cultuurcrisis.

Veel mensen raken daardoor in paniek en hebben daarop geen antwoord. Je krijgt ook niet de indruk dat de politiek daarop een antwoord heeft. Ook de kerken niet. De leegte die door al deze veranderingen en het uit elkaar vallen van verbanden is ontstaan, zijn mensen geneigd op te gaan vullen met vluchtpatronen zoals de toestroom naar een beweging als New Age laat zien. Of men gaat de leegte opvullen met geweld, zoals we in onze eigen samenleving en in Joegoslavië zien gebeuren.

Lichaam als instrument

Rosi Braidotti echter zegt: eigenlijk is dat postmoderne tijdperk waarin alles wegvalt een heel goed moment voor vrouwen. Want in die achter ons liggende structuren, die vooral toch

¹ Braidotti, Rosi (red.) *Een beeld van een vrouw. De visualisering van het vrouwelijke in een postmoderne cultuur*. Feminisme in verandering (Kampen 1993)

gedomineerd werden door het patriërchaat, hadden vrouwen weinig of niets in te brengen. Nu hebben vrouwen dus de kans om mee te werken aan het scheppen van nieuwe structuren, om nieuwe vormen aan te brengen vanuit dat niets. Kortom om een nieuwe samenleving te creëren en die leegte in te vullen.

Ook binnen de vrouw-en-geloofbeweging, vanuit onze feministische inspiraties hebben wij verlangens om deze wereld in een meer menswaardige wereld te herscheppen. Daar willen we vandaag mee bezig zijn.

Daarbij wil ik een andere invalshoek kiezen. Ik wil niet uitgaan van onze beelden vanuit de christelijke achtergrond. Vanuit de begrippen van mens- en godsbeelden of anderszins waarmee we belast zijn in het verleden. Ik wil uitgaan van *de leegte van de verdwenen structuren*.

Daarbij ga ik uit van ons lichaam. Het lichaam is het instrument waarmee wij bestaan in deze wereld. In het boek *Beelden van de leegte* verstaat de schrijfster het lichaam niet meer als een dualiteit, dus geest en lichaam, die tegengesteld zijn aan elkaar, maar als het *zelf* als iets meervoudigs. Het *zelf* is verstrooid en versplinterd in de feministische wetenschappen. Het *zelf*, dus onze identiteit, wie ik ben, is een proces. Het *zelf* is in beweging. Dat betekent niet dat dat *zelf* geen morele of politieke inhoud heeft. Als we dus over ‘het lichaam’ spreken dan bedoelen we daar niet meer mee het lichaam als vlees en bloed, maar als iets wezenlijks waar ‘vlees en bloed’ en culturele codes - dat is een stelsel van overeengekomen woorden, afspraken en gewoonten in een bepaalde cultuur -, bij elkaar komen. Om dat goed door te krijgen wil ik jullie een creatieve opdracht geven.

Wil je op dit blad een lichaam tekenen. Zie het voorbeeld van het glazen en lege lichaam van de Tsjechisch-Canadese kunstenares Jana Sterbak op de omslag van het boek *Een beeld van een vrouw*. Neem jouw lichaam, en kleur dit in of schrijf een tekst er op hoe jouw lichaam gedurende jouw leven door codes van onze cultuur is ingevuld.

Ongeveer een half uur hebben jullie daarvoor de tijd. Daarna plakken we de afbeeldingen op en kun je ze in de pauze van elkaar bekijken. Je kunt deze oefening zien als een bewustwording van wat er met jou *zelf*, met je lichaam tijdens je leven is gebeurd.

Postmoderniteit

Om in het postmoderne tijdvak dingen nieuw in te kunnen vullen – laten we er vanuit gaan dat er een leegte is – moet je dat doen vanuit een bewustzijn hoe jouw *zelf*, dat ‘lichaam’ is ingevuld. Misschien zonder dat je je daarvan bewust bent. Kun je met dat beschreven en ingevulde lichaam die leegte anders gaan invullen?

Je kunt je natuurlijk ook de vraag stellen: wil ik die leegte wel anders invullen? Nee, kun je vinden, ik wil eigenlijk alles bij het oude laten.

De schrijfsters in het boek *Een beeld van een vrouw* – feministes, daarvan moet je je bewust blijven -, zeggen: door de enorme vooruitgang van de wetenschap moet de postmoderne cultuur zich er eigenlijk van bewust zijn dat je het begrip *identiteit*, dus het ‘wie ben ik’, niet meer kunt benoemen met de begrippen van voor die postmoderne tijd.² Dus: een mens

² Postmodernisme: Het meest in het oog springende kenmerk van de stroming is het in twijfel trekken van lang gekoesterde begrippen als *waarheid* en *authenticiteit*. Op filosofisch vlak houden zij die tot de postmodernen worden gerekend zich, meer nog dan hun voorgangers, bezig met *taalkritiek*. Zij zijn

bestaat uit geest en lichaam. Wij moeten, zeggen ze, ons ervoor gaan inspannen om de namen opnieuw in te gaan vullen. Hoe gaan we dat *zelf*, die identiteit dan wél beschrijven? De filosofes in het boek zeggen: dat moet je in de eerste plaats doen vanuit de vraag in welke relatie staat dat *zelf* van mij tot politieke macht en handelingsbekwaamheid. Die vraag is een heel slimme. Het is ook echt een vraag die vanuit vrouwen komt. Want, vrouwen hebben immers de voorliggende eeuwen nooit invloed gehad op – in elk geval niet rechtstreeks en niet via de wet – de politiek en waren in Nederland tot in de jaren vijftig van deze eeuw handelingsonbekwaam.

Macht van taal

Voor de wet zijn we nu niet meer handelingsonbekwaam, maar in het denken van mannen en ook van veel vrouwen, wordt die handelingsonbekwaamheid vaak nog wel gezien en gevoeld.

Cultuur maken is namen geven. Het joodse scheppingsverhaal vertelt dat Adam alles wat hij zag in het paradijs namen gaf. De man is daarmee vervolgens doorgedaan. Hij heeft cultuur gemaakt. De vrouw was en is de natuur. Dit hing samen met leven doorgeven.

In het postmoderne tijdperk waarin wij nu leven, willen vrouwen dat dus gaan veranderen. Niet zomaar vanwege een willekeurige inval. Nee, dat verlangen komt voort uit het bewustzijn van vooral de afgelopen vijftig jaar, waarin de problemen van onze wereld en kosmos zo gigantisch groot zijn geworden. We kunnen rustig vaststellen dat het cultuur maken tot nu toe eenvoudig vast is gelopen. Dat de mensheid voor waanzinnig grote problemen is gesteld door haar eigen manier van leven waarin milieu, bewapening, geweld, onmenselijkheid, armoede, honger, enzovoort een grote rol spelen.

Macht hangt volgens de schrijfsters van *Een beeld van een vrouw* samen met het ontstaan van beelden in de loop van de tijd. De macht om de dingen hun betekenis te geven. Macht is taal. En taal is macht. Achter elke betekenis ligt weer een andere betekenis. Bijvoorbeeld: een tafel is om aan te eten, om er rond of aan te zitten, een vlak met vier poten, een punt van samenkomst, enzovoort.

De macht van taal hoeft niet altijd onderdrukkend te zijn. Deze kan ook creatief zijn. Taal kan nieuwe mogelijkheden, nieuwe betekenissen scheppen.

De macht van vrouwen over taal zou kunnen zijn om onszelf als nieuwe identiteiten te benoemen en van daaruit de wereld te benoemen of met anderen mee te benoemen. Macht is dan niet iets wat slechts door een kleine groep wordt uitgeoefend, maar macht kun je dan zien als een netwerk van mogelijkheden.

De schrijfsters van *Een beeld van een vrouw* zeggen niet: macht is iets van een kleine groep,

hiertoe voornamelijk door [Lyotard](#) geïnspireerd. Het model waarin taal een afspiegeling zou zijn van de werkelijkheid wordt daarin nadrukkelijk verlaten. Men proclameert het einde van de 'grote verhalen' (vooruitgang door techniek, marxisme, christendom). www.wikipedia.nl

de happy few. Nee, in feite heeft iedereen macht. Want macht is een situatie, het is een geheel van bestaande verbanden. Eén van de schrijfsters zegt: feministische cultuurkritiek is dat je de dagelijkse gebeurtenissen benoemt en invoegt in een bredere sociale context. Bijvoorbeeld: als vrouwen thuis zorgen, kinderen opvoeden, de tuin bijhouden, zorgen dat hun echtgenoten schoon en heel op hun werk verschijnen, vrijwilligerswerk doen, een stervend familielid begeleiden, dan is dat tot nu toe werk dat in onze cultuur niet wordt gehonoreerd. Niet in geld, maar ook niet in waardering. Het wordt wel gewaardeerd, maar als een valse waardering. Bijvoorbeeld vanuit het moederschap. Hoog geprezen, maar in feite stelt het niets voor. In feite is het moederschap een instituut dat in een bepaalde vorm, binnen de context van een huwelijk met kinderen, een kern vormt van onze kapitalistische samenleving.

Als we het moederschap bekijken zoals de feministische cultuurcritica Bell Hooks doet, dan zegt zij: het werk van die vrouw moet geïntegreerd, dus ingevoegd worden in het geheel van de sociale context. Dan wordt het een onderdeel van een theoretische discussie en belangen. Dan wordt al dat werk van een vrouw onderdeel van ons economisch stelsel. Het wordt een onderdeel van de theorie over arbeid. Het wordt een onderdeel van de discussie over hoe moet ons gezondheidsstelsel er uit zien. Ik noem slechts enkele voorbeelden, maar, jullie kunnen er zelf nog heel wat aan toevoegen, vermoed ik.

Hooks zegt, als je op deze manier de dagelijkse gebeurtenissen, dus ook wat wij hier vandaag doen, invoegt in dat grotere sociale geheel, dan hef je het verschil op tussen academische kennis en populaire culturele vormen. Het alledaagse wordt van belang. Het wordt gewaardeerd als behorend bij wat van belang is. Dan gaat de wereld er heel anders uit zien. Wij zouden vandaag dan niet meer onopgemerkt onze studie doen, maar onze studie zou ingevoegd worden in het geheel van onze samenleving en het zou effect hebben op wat er verder hier in de stad gebeurt, of in het land, in de wereld.

Nu is het zo, als we straks naar huis gaan, moeten we maar zien wat we met onze initiatieven, gedachten en plannen kunnen doen, of er iemand is die daarin is geïnteresseerd.

Ons lichaam

We zijn begonnen met ons lichaam te beletteren. In te vullen. Ik heb het nog niet allemaal bekeken, maar ik denk dat jullie zeker ook het begrip seksualiteit ingevoegd hebben in die invulling. De Franse filosoof Foucault heeft al in de zeventiger jaren gezegd, dat onze cultuur op overdreven wijze bezig is met het lichaam. Enerzijds zie je dat in de manier waarop we mensen die ziek zijn maar op blijven lappen en in leven houden met allerlei medische technieken. Daarnaast is er de cultus die rondom het lichaam is ontstaan met fitness, slank-zijn, jeugd, plastische chirurgie en nog veel meer hulpmiddelen. In Amerika is dat tientallen malen erger. Daar geven zelf kerkgenootschappen boekjes uit hoe je zo gezond mogelijk kunt eten en afslanken. Kortom het lichaam moet alsmaar worden geperfectioneerd.

Daarnaast kunnen we het vermoeden plaatsen dat de boulimia en anorexia-nervosa problemen, waarmee zoveel jonge vrouwen tegenwoordig worstelen, juist een uitvloeisel van die schoonheidscultus kan zijn. Want het vrouwelijk lichaam is altijd meer onderwerp van de medische wereld, van de moraal ook, dan het mannelijk lichaam.

In dit postmoderne tijdvak wordt de vrouw op een andere manier slachtoffer van de cultus van het lichaam. Niet wordt de vrouw in haar emancipatie gevolgd, of het vroegere beeld van de vrouw geanalyseerd op haar politiek vastgepind zijn – zoals het moederbeeld dat ik straks

noemde. Nee: de media haken sinds 1989 – de schrijfsters zeggen vooral na het verloren gaan van het socialisme – in op een dubbelbeeld. Vrouwen worden gepropageerd als een soort supervrouwen: moeders en huisvrouwen, die tegelijkertijd minister-president zijn – zoals bijvoorbeeld president Thatcher, atletische topsporters en andere vrouwen die aan de weg timmeren, en die tegelijkertijd in haar relatie de toegewijde rol moeten spelen. Een kundige artieste als Madonna, die tegelijkertijd een seksgodin is.

Dit soort supervrouwen, hebben de schrijfsters ontdekt, worden postfeministen genoemd. Ze worden losgekoppeld van de strijd die vrouwen nu ook nog moeten strijden en daarmee worden zij als het ware als bewijs opgevoerd, dat alles al geregeld is met de gelijkwaardigheid van vrouwen. Tegelijkertijd worden de vrouwen die de culturele, sociale en economische strijd nog willen voeren, misschien zelfs pas kunnen beginnen, als ouderwets en achterhaald afgeschilderd. Daarmee wordt gezegd, ik herhaal het nog eens: de emancipatie is voltooid.

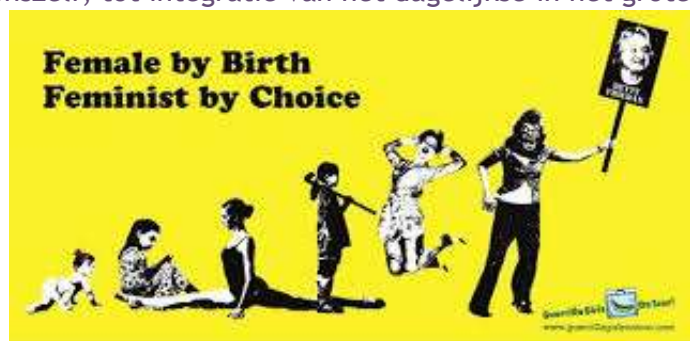
Vanuit deze opvatting worden in deze tijd ook veel subsidies voor het vrouwenwerk ingetrokken. De gelijkwaardigheid is immers tot stand gekomen. Waar zeuren jullie nog over? De media vooral wakkeren in feite de scheiding tussen feministen en de zogenaamde ‘echte vrouwen’ aan. In feite worden de zogenaamde ‘geslaagde vrouwen’ door de media gebruikt tegen de feministen.

De succesvolle vrouwen die nu door de media tegen de feministen worden afgezet, waren tot voor kort nog verwerpelijk, want feministes. Nu worden zij gebruikt als ideaalbeeld tegen het feminisme. De feministische critici zeggen daarentegen: doordat de media zo met vrouwbeelden omgaan zie je hoe leeg de structuren van de cultuurindustrie zijn. Dat komt omdat die industrie alleen uit is op geld. Dus zo lang een bepaald beeld van vrouwen verkoopt is het goed. Neem als voorbeeld de feministische literatuur en de uitgeverijen daar achter.

Ik wil hiermee zeggen, dat het belangrijk is om jezelf als feministe te laten zien. Het is misschien wel belangrijker dan ooit, want daarmee spreek je in taal uit wat er nog moet gebeuren. Dat de feministische cultuurkritiek nog niet is verdwenen, want er is hoegenaamd nog niets geregeld. Vandaar de oproep om in deze postmoderne tijd ruimten te openen voor vrouwen waarin zij zelf nieuwe vormen en beelden van zichzelf kunnen geven. Schrijfsters als Alice Walker, Astrid Roemer, Ety Hillesum, en vele anderen geven ons het voorbeeld.

Nieuwe cultuur

Hoe komen wij tot nieuwe vormen van onszelf, tot integratie van het dagelijkse in het grote geheel? Het zijn immens grote opgaven. Ik ben hier uitgenodigd op grond van een interview dat Jessica met mij heeft gehad na mijn reis naar de Verenigde Staten waar ik drie maanden heb meegelopen met de European Peace Pilgrimage tegen de kernproeven in de Nevada Testsite, tegen de uraniummijnen en voor de rechten van de Indianen.

Ik heb die gemaakt vooral door mijn teleurstelling dat tachtig procent van de Nederlandse bevolking vorig jaar achter de Golfoorlog stond. De Nederlandse vrouw-en-geloofbeweging heeft zich in protesten daartegen niet laten horen. Waar blijven de vragen over onze cultuur? In 1988 ben ik de studie cultuurwetenschappen begonnen om beter op de hoogte te raken van wat er eigenlijk allemaal scheef zit in onze cultuur en wat de achtergronden daarvan zijn. In die studie ben ik nog meer geconfronteerd met alles wat onze Europese cultuur op het Amerikaanse continent heeft aangericht tegen de oorspronkelijke bevolking, zoals de Indianen. Wat is er met onze cultuur aan de hand? Wat met de godsdienst die we daar hebben achter gelaten?

Vandaar dat die omweg vanuit die leegte te werken aan een andere cultuur mij aanspreekt. Ik wil dat kijken naar een andere cultuur niet meer als vanzelfsprekend vanuit mijn christelijke opvoeding en achtergrond doen. Ik wil die even laten rusten.

Misschien blijven wij vrouwen teveel aanschuren tegen de achtergrond van waaruit wij komen. Misschien moeten wij er aan werken om juist die kerkelijke en theologische begrippen om te vormen. Ik denk aan mijn gesprekken in 1991 in Minsk (Sovjetunie) met Russische vrouwen, met de ex-DDR-vrouwen, die met ons meereisden. Er zou iets nieuws komen na het vallen van de muur en het verbrokkelen van het reële-socialisme. En wat heeft het Westen, onze cultuur ervan gemaakt? De Oost-Duitse vrouwen voelen zich opnieuw uitgebuit.

Die grote verwachting, die je vanuit ook je christelijke begrippen als gerechtigheid hebt, wordt tegelijkertijd door onze West-Europese opstelling en politiek plat gewalst. Je komt er niet meer uit.

Vandaar dat ik de omweg wil maken via de leegte die de postmoderne filosofes ons vandaag hebben laten zien. Ik wil ook de leegte van de theologische begrippen die niet meer werken onder ogen zien.

Ik zou aan het eind van de middag als jullie met je vragen en discussies klaar zijn, willen kijken: welke vragen kunnen we vandaar uit, vanuit die leegte, met onze nieuwe voorstellen komen, misschien tot nieuwe vormen komen van ons zelf, van de toekomst.

Wat zouden wij vandaaruit onze feministische theologes voorleggen of zelfs voorstellen? Denk er eens over na: hoe komen we tot nieuwe theologische vormen, beelden, intuïties enzovoort?